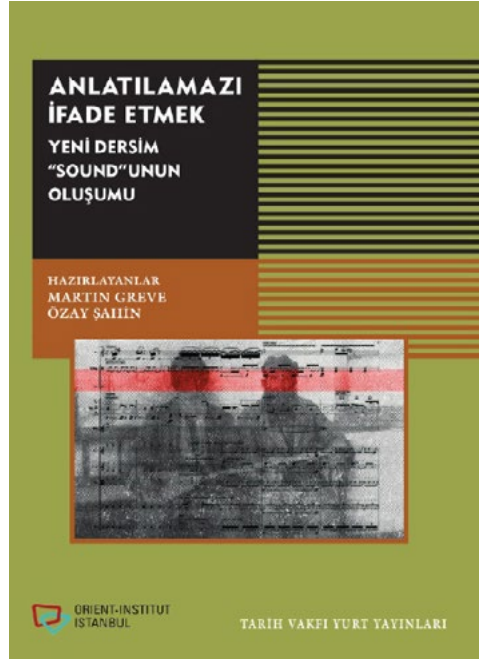

**Martin Greve ve Özay Şahin. Anlatılamaz İfade Etmek; Yeni Dersim
“Sound”unun Oluşumu Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2019***

Göktürk ERDOĞAN**

Orient-Institut İstanbul'un araştırma projesi olarak yürütülen ve Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından 2019 yılında kitap olarak basılan bu eser, uzun yıllar Alevi müzik kültürü ve 20. yüzyıl Türk müziği tarihi üzerine araştırma yapan müzikolog Martin Greve ve araştırmacı-yazar Özay Şahin tarafından kaleme alınmıştır. İlk bakışta kitabın ismiyle paralel olarak resmedilmiş kapak oldukça dikkat çekicidir. Nitekim “Anlatılamaz İfade Etmek” üst başlığının altına konumlandırılan ve Tunceli’de Frik Dede (ö. 2007) adıyla bilinen Dersimli yerel bir müzisyenin elinde bağlamasıyla olan siyah-beyaz fotoğrafı, belli belirsiz biçimde kapağa yansıtılmış, resmin üzerine silik vaziyette konumlandırılan notalar ise Dersim’de¹ unutulmaya yüz tutmuş olan geleneksel müziğin izlerini sürme iddiası taşıyan kitap için oldukça anlamlı göndermeler içermektedir.

2013 yılında başlayan ve 2019 yılına dek devam eden alan araştırmasının sonucunda ortaya çıkan bu kitabın başlangıç serüveni; 1990’lardan beri içlerinde Emre Saltuk, Rahmi Saltuk, Metin ve Kemal Kahraman, Ferhat Tunç, Aynur Doğan, Yılmaz Çelik, Mikail Aslan, Ahmet Aslan ve Erdoğan Emir gibi Dersimli müzisyenlerin, Tunceli’nin komşu illerine nazaran çok daha başarılı ve dikkat çekici yönlerinin “yerel müzik sound’ları” açısından giderek ön plana çıkması olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte kitabın ana amacını yazarlar şöyle ifade etmektedir: “Kitabımızın ana fikri; bu müzisyenlerin hayat hikayelerini dinlerken sözlü tarih yaklaşımıyla Dersim-Tunceli’nin sosyo-kültürel tarihini resmetmektir” (Greve ve Şahin, 2019: 1). Kitapta -bölge tarihi ve mevcut yazın sınırlılığı düşünüldüğünde-

* Geliş Tarihi: 10.06.2020, Kabul Tarihi: 09.11.2020. DOI: 10.34189/hbv.96.028

** Doç. Dr., Munzur Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, Tunceli/Türkiye, erdogangokturk77@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-8174-6979

metodolojik açıdan etnografik temelli bir alan araştırmasına dayalı olarak sözlü tarih, mülakat ve gözlem gibi yöntem ve tekniklerin kullanılmış olması söz konusu kitabın bilgi zenginliği ve çok yönlü bakış açısını gözler önüne sermektedir. Nitekim kitap, tarihi bilgi ve belgelere dayalı kuramsal bilgilerin ve geniş bir literatür taramasının yanında, (yaklaşık) 60 Dersimli müzisyenle yapılan görüşmeleri de içeren geniş bir külliyat sunmaktadır. Alevi dedelerinden düğün müzisyenlerine kadar farklı alanlardan farklı kuşakları bir arada sunması açısından temsil yönü oldukça kuvvetli olmakla birlikte; söz konusu veriler kültürel antropoloji biliminin analiz yöntemleriyle ele alması bakımından da önemlidir.

Kitap, yedi ana bölümden ve kaynağa dâhil toplam 516 sayfadan oluşmaktadır. İlk bölümde Dersim'in tarihsel süreci ve ismi ile ilgili tartışmalara yer verilerek bölgenin müzik kültürü açısından etkilediği ve etkilendiği şehirlerle olan münasebeti anlatılmaktadır. Bununla birlikte bölgenin coğrafi ve demografik yapısı ve Zaza Alevi kimliği ile ilgili 19. ve özellikle 20. yüzyıl sonrası oluşan etnik ve siyasi yapısı incelenmiştir. Bu bağlamda bölge (Dersim) 1938 sonrası yaşadığı askeri olaylarla anılarak kitapta; “travmatize bir toplum” olarak nitelendirilmiştir. İkinci bölüm, “Geleneklerin Son İzleri” başlığı altında sunulmuş ve bu bölümde erken Cumhuriyet döneminde bölgeyle ilgili yazılan bazı resmi raporlara yer verilmiştir. Ancak müzik ile ilgili bilgilerin yok denecek kadar az olması bölgeye dair taraflı bir bakışın tezahürü olarak açıklanmaktadır. Bu anlamda bölgenin ilk müzik derleme çalışmalarının Elazığ Halkevi (kuruluş: 1934) üzerinden Ferruh Arsunar tarafından yapıldığı (1937) belirtilmiştir. Arsunar'ın yaptığı sınırlı derleme kayıtlarından ve bölgeye dair bürokrat memurlar tarafından yazılan raporlardan yola çıkan Greve ve Şahin, bu söylemlerin “çağın ideolojisini” yansıttığını belirtmektedirler. Nitekim alanda ulaşılan bilgiler ve müzikal çeşitlilik geçmişteki derlemelerle kıyaslandığında çok daha hacimli olarak yer tutmaktadır. Kitapta öne çıkan konulardan biri de Dersim halk edebiyatı ve müzik geleneğinde *şüare* ve *kılame* olarak adlandırılan ve Zazaca olan iki kavramın, bölgenin sahip olduğu otantik müzik kültürüne has özellikler taşıyor olmasıdır. *Şüare* kavramı; Anadolu'daki ismiyle ağıt kavramına denk düşmekle birlikte *kılame* kavramı; bazen sadece şiir bazen de ezgi veya çalgı eşliğinde söylenen ve genellikle kahramanlık ve ölüm olayları üzerine yakılan bir edebî forma işaret etmektedir. “Kılamalar özellikle yüksek travmatize potansiyeli taşıyan olaylar ile ilgili yani beklenmeyen ölümler üzerine yakılıyor. Bu da aynı zamanda toplumsal bir bellek oluşturuyor” (Greve ve Şahin, 2019: 482). Ayrıca kitapta, bağlama çalgısının bölgede tenbur olarak isimlendirilmekte olduğunu ve geleneksel bağlama formunun üç telli ya da dede sazı olarak adlandırılmış olduğu görülmektedir. Kendine has çalım tekniği olan (pençe-şelpe) bu bağlamaların Dersim'in geleneksel müzik formundaki yeri ve önemi de ayrıca ele alınmıştır. Bu bilgiler ışığında bölgenin müzik anlamında kendine özgü bir terminolojiye sahip olduğu ancak erken dönem derleme kayıtlarında ve resmi belgelerde bu bilgilere yer verilmediği de ifade edilmektedir. Yine bu bölümde dikkat çeken bir başka unsur da, resmi derlemelerin dışında bölgede 1950 sonrası yapılmaya

başlanan kişisel derlemelerin varlığıdır. Greve ve Şahin’in, kaynak kişilerle (Zılfı Selcan, Daimi Cengiz, Metin Kahraman, Cemal Taş) yaptığı görüşmelerde bölgenin tarihsel sürecine yönelik resmi tarihin dışında sözlü tarih bilgilerini kullanarak işlemiş olması, 20. yüzyıl Zaza-Alevi kültüründeki müzikal geçmişi gözler önüne sermektedir. Ayrıca bölgenin yerel müzisyenlerinin 1980 ve sonrası Avrupa’da yaptığı kaset çalışmalarından örnekler sunulmuştur. Üçüncü bölüm olan “Dersim’den Dünyaya” adlı alt başlıkta ise Türkiye’deki Dersimli müzisyenlerin (Kemal Eroğlu, Yusuf Caner, Mehmet Çapan, Hüseyin İner, Erdoğan Emir, Sinan Cem Eroğlu vb.) biyografileri ve müzik çalışmalarına odaklanan kitap, bu isimlerin Avrupa’daki yaşantıları ve buradaki müzik çalışmalarının detayları hakkında bizlere bilgiler sunmaktadır. Bu anlamda kitap, Dersimli müzisyenlerin Alevi kimliğinden hareketle, kültürel kimlik ve müzik pratikleri arasındaki organik ilişkiyi de gözler önüne sermektedir. Kitabın dördüncü bölüm olan “Kızılbaş, Kürt, Komünist” başlığında ise özellikle tarihte “38 Olayları” olarak bilinen ve bölgenin siyasi ve etnik yapısına dair radikal kırılmaların yaşandığı döneme dair kaynak kişilerin hafızalarındaki ve zihnindeki olaylar sözlü tarih kapsamında aktarılmıştır. Bu anlamda 1938 sonrası yaşanan olaylara paralel 1960 sonrası ortaya çıkan radikal sol grupların/örgütlerin Dersim’deki faaliyetleri ve bu bağlamda 1980 sonrası PKK’nın bölgedeki yapılanmasının siyasi, kültürel ve etnik temelleri üzerinde durulmuştur. 1938 sonrası yaşanan acıların türküler ve ağıtlar üzerinden toplumsal hafızada canlı tutulması ve bu anlamda bölgenin siyasi bir direniş merkezi haline gelerek zamanla yeni bir müzikal değişimin yaşanması kitapta kaynak kişilerin söylemleriyle detaylandırılmıştır. Örneğin Grup Yorum ve Grup Kızılırmak gibi resmi ideolojiye/otoriteye muhalif müzik gruplarının şarkılarına yansıyan ifadeler de bu bölümde yer verilmiştir. Nitekim kaynak kişilerin söylemleri doğrultusunda bölgenin 1960 ve özellikle 1980 sonrası Alevilik anlayışının, radikal sol örgütler tarafından istismar ve tahrip edildiği, bu bağlamda gençlerin inanç temelli Alevilik anlayışında çok ciddi kırılmalar yaşandığının da altı çizilmiştir kitapta. Dersim’de Dede-talip ilişkisine dayalı olan ve Ocak sistemiyle geleneksel anlamda kurumsallaşan Alevi inancında hem ritüellerin hem de sözlü geleneğe dayalı mitsel anlatıların zayıflatılmış olduğu vurgulanmıştır. Bu noktadan hareketle farklı Alevi dedeleri tarafından Dersim müziğinin otantik ve mistik boyutunun zamanla ideolojik bir kimliğe bürünmüş olduğu ifade edilmiştir. Yine kitabın aynı bölümünde “Geleneksel Dersim Aleviliğinde Müzik” alt başlığında; eskiden tutulan cemlere ve müzik eşliğinde yapılan ibadetlere dair bilgiler mevcuttur. Bu anlamda geleneksel Cem repertuarı kitapta şöyle özetlenmektedir; “...ayın işlevi olan türküler arasında deyiş, on iki hizmet deyişi, duaz-i imam, düvaz, tevhit, sonrasında mıraçlama, her cemin sonuna doğru semah ve en sonunda duygusal doruk noktası olarak, tüm cemaatin hatta belki dedenin bile ağladığı mersiy (Kerbela olaylarını anlatan deyişler) sayılabilir” (Greve ve Şahin, 2019: 315-316).

Kitabın “Tunceli” başlığını taşıyan beşinci bölümünde ise, “Günümüzde Tunceli’de Müzik” alt başlığı ile şehrin 2000 ve sonrasında sahip olduğu mevcut müzik

kültürü; müzisyenler, repertuvar ve müzik mekânları açısından değerlendirilmiştir. Bu anlamda kitapta şehirdeki müzik hayatının bir nevi ritmini belirleyen bar ve düğün müzisyenleri ile görüşmelere de yer verilmiştir. Bu isimler arasında en dikkat çeken Yılmaz Çelik'tir. Dersim müziğinin yeni nesil icracıları arasında olan Çelik, Dersim'deki geleneksel müzik kültürünün satır aralarına sıkışmış farklı bilgiler aktarmaktadır bu bölümde. Çocukluk yıllarına ait hatırladığı cenaze ritüellerini aktaran Çelik, hakka göçen kişinin başında sabaha kadar deyişlerin okunduğundan bahseder. Nitekim Tunceli/Ovacık'ta dedelik ve zakirlik yapan Zeynel Batar'ın bu ritüeli hala devam ettirdiği de kitapta ayrıca vurgulanmıştır.

Altıncı bölümde ise “Yeni Dersim Sound’unun Oluşumu” başlığı altında işlenmiş ve Dersimli müzisyenlerin 1970 sonrası yaptığı kaset çalışmaları kronolojik olarak detaylandırılmıştır. Bu anlamda Hasan Saltık tarafından kurulan Kalan müzik, Türkiye’de 1990 ve sonrası yaptığı Kürtçe ve Zazaca kasetlerle ön plana çıkarılmış, söz konusu şirketin bölgenin müzikal sıçrayışına yönelik çabaları kitapta vurgulanmıştır. Söz konusu şirket bünyesinde bugün albüm yapan ve günümüzde adından sıkça söz ettiren sanatçılar olarak; Mikail Aslan, Ahmet Aslan, Aynur Doğan ve Cemil Koçgiri gibi önemli müzisyenlerin çalışmaları anlatılır. Bu isimler, bölgenin Frik Dede, Zeynel Kahraman, Silo Qıç gibi yerel müzisyenlerinin seslendirdiği eski kıamları yeni albümlerinde aranje eder. “Özellikle Almanya’da yaşayan Dersimli müzisyenler caz, flamenko, rock, klasik ve çağdaş Batı müziğine kadar birçok uluslararası müziği kendi müziklerine uyarlıyor” (Greve ve Şahin, 2019:419). Bu bağlamda bu isimler, hem modern hem de geleneksel müziğin unsurlarını bir arada kullanarak bugün “dünya müziği/etnik müzik” olarak sınıflandırılan müziğin Türkiye’deki temsilcileri olarak tanıtılır. Albümleri dijital platformlarda milyonlar tarafından dinlenen bu isimler, “Yeni Dersim sound’unun” en ünlü isimleri olarak kitaptaki yerlerini alırlar.

Son bölümde ise yazarlar, Dersim müziğinden bugüne çok az şey kaldığını hatta pek çoğunun yok olduğunu belirtmektedir. Örneğin *kılame* formunun artık etkisinin azaldığı belirtilerek var olan ya da yeni çıkan acılar için “teselli verme işlevinin” ortadan kalktığı ifade edilmektedir. Ayrıca 1980 sonrası süreçle birlikte yaşanan politik süreçler ve 2000 sonrasında hızlı modern dönüşümün; Alevi ritüelleri ve müzik kültürünü radikal bir biçimde etkilediği vurgulanıyor. Bunun yanı sıra (Dersim) Alevi toplumunun kendi içerisinde dede-talip ilişkisi ve cem ritüelleriyle oluşturduğu duygusal bağ ve toplumsal birlikteliğe dönük aidiyet duygusunun da zayıflamış olduğu ifade ediliyor bu bölümde. Ve son olarak uzun bir süre resmi ideoloji tarafından görmezden gelinen Dersim müziği ve müzisyenlerinin, 1960 sonrası ortaya çıkan Avrupa’ya göç sonrası Batı müziğiyle tanışması ve o kültüre entegre olması neticesinde Dersimli müzisyenlerin müzikal algılarını ve estetik bakışlarını genişlettikleri vurgulanmıştır. Bu anlamda geleneksel *kılame* ve cemlerin kaybolmasının ardında genç müzisyenlerin Avrupa’dan aldıkları bu tecrübeyi yeni bir müzik tarzında “anlatılmızi ifade etmek” için kullanmaya başladıkları belirtilmektedir.

Söz konusu kitap Tunceli’de Alevi müzik kültürüne dair şimdiye kadar yapılan en kapsamlı ve hacimli çalışmalardan biri olmakla beraber, etnomüzikoloji çalışacak araştırmacılar için çok önemli bilgiler içermektedir.

Sonnotlar

¹ Dersim ismi; 2884 sayılı kanunla 1935 yılında Tunceli olarak değiştirilmekle beraber bu isim geçmişte, bugün ki Tunceli il sınırlarını aşan; Erzincan, Malatya, Elazığ, Bingöl ve Sivas’ın bazı bölgelerini kapsayan daha geniş bir kavram olarak Tunceli’de yöre insanı tarafından hala kullanılmaktadır.

